

Unfortunately, the very small number of items, made at the fabric, survived till nowadays. The Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum preserves seventeen Mezhyhiria products. Ways of Mezhyhiria vessels coming to museum gathering during different periods are analyzed. Ten of them came to museum in the pre-war period before terrible fire of 1943, that destroyed huge part of the gathering. Part of collection, lost during the Second World War, is outlined. Among preserved sources of information concerning ways of collection forming, things that came from the private museum of Kateryna Skarzhynska, are traced. There are nine beautiful faience vessels, which can challenge with European porcelain in their delicacy. Objects, that could come from the Kochubeis palace in Dykanka, are outlined separately. Unfortunately all these things were lost till nowadays. Objects, that came to the local lore museum collection in post-war period, are named additionally.

List of exhibits, passed to the Mykola Yaroshenko Poltava Art Museum (Art Gallery) in 1940, is also made.

Key words: collection, faience, Kyiv-Mezhyhiria faience factory, the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum, the Mykola Yaroshenko Poltava Art Museum (Art Gallery), K. Skarzhynska, the Kochubeis family, aristocrat mansions.

REFERENCES

1. Karus, E. (2012). Na anhliiskii maner [In English manner]. *Antikvar – Antiquist*, 6, pp. 24–32. [In Russian].
2. Shkolna, O. (2014). Kyievo-Mezhyhirska faiansova fabryka [Kyiv-Mezhyhiria Faience Factory]. *Pamiatky Ukrainy – Monuments of Ukraine*, 9, pp. 48–59. [In Ukrainian].
3. Shudria, Ye. S. (2008). *Doslidnyky narodnoho mystetstva* [Researchers of folk art]. *Visnyk Ant*, 3. Kyiv. [In Ukrainian].
4. Derzhavnyi Arkhiv Poltavskoi Oblasti, fund 222, description 1, case 36, pp. 1–34. [In Ukrainian, unpublished].
5. Act of endorsement of exhibits to the Art Gallery on 02.10.1940. Work archive of funds of the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum. [In Ukrainian, unpublished].
6. Nikolaiev, V. F. (1991). *Iz istorii Poltavskoho kraievedcheskoho muzeia: vospominania* [From history of the Poltava Local Lore Museum: memoirs]. Poltava. [In Russian].
7. Skrypchenko, N. (2013). Dykanskyi maietok Kochubeiv (druha polovyna XVII – pochatok XIX st.) [Dykanka estate of the Kochubeis (the second half of the 17th – early 19th cc.)]. *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Taras Shevchenko Kyiv National University Herald*, 4, pp. 58–61. [In Ukrainian].
8. Registration book of the Poltava State Historic Local Lore Museum no. 40 (begun in 1939). [In Ukrainian].
9. Acceptance act no. 1445 on 18.06.1957. Work archive of funds of the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum. [In Ukrainian, unpublished].
10. Acceptance act no. 6012 on 25.11.1971. Work archive of funds of the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum. [In Ukrainian, unpublished].
11. Acceptance act no. 8591 on 16.11.1980. Work archive of funds of the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum. [In Ukrainian, unpublished].
12. Acceptance act no. 68 on 02.08.1993. Work archive of funds of the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum. [In Ukrainian, unpublished].

Стаття надійшла до редакції 11.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

УДК [394.94:069](477/411)«192/193»

А.С. Яненко

ІНТРИГИ Й КОЛОТНЕЧА ДОВКОЛА ВСЕУКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЙНОГО ГОРОДКА: (НЕ)ПРИЯЗНИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ СВІТ КИЄВА 1920-х – ПОЧАТКУ 1930-х рр.

У статті до наукового обігу залучено інформацію про інтриги, крутість, фальш й сцени, а між тим щирість, співчуття й підтримку, – емоції, що вирували у музейному житті 1920-х – початку 1930-х рр. й закарбувалися у листах, надісланих П.П. Курінному, очільникові Лаврського музею культур та побуту (з 1926 р. Всеукраїнського музейного городка) у Києві. Окреслено основні причини конфліктів та наслідки, до яких сприяли непорозуміння між співробітниками київських музеїв. Висвітлено прояви приязності, гуманності й підтримки, що так само були притаманні інтелектуальному співтовариству. Наголошено на перспективності залучення джерел особового походження, передовсім епістолярної спадщини, для подальшого (ре)конструювання емоційного наповнення щоденного життя представників музейної спільноти між двома світовими війнами.

Ключові слова: емоції, інтриги, конфлікти, людяність, музейництво, інтелектуальне співтовариство, Всеукраїнський музейний городок, Київ, УСРР, 1920–1930-ті рр.

Уявити життя людини без емоцій доволі складно. Реакції на зовнішні та внутрішні подразники, які проявляються у вигляді задоволення або незадоволення, радості, страху, гніву, розпачу тощо є тлом реалізації життєвих планів і проєктів, розвою людських стосунків. Відтворення емоційного наповнення щоденного життя представників інтелектуального співтовариства уможливило системне і динамічне бачення історичного процесу. Буденні проблеми, конфлікти, прояви підступності чи людяності, їхнє осмислення тими, хто живе чи жив поруч, відкривають історикам гуманітаристики широкий дослідницький простір. Наразі історіографічний процес уже має приклади реконструювання емоційної складової існування професійних спільнот між двома світовими війнами. Почасті конфліктні ситуації, у вирі яких опинялися музейники 1920–30-х рр., прояви підступності чи (не)порозуміння висвітлювали у своїх студіях І.О. Ходак [1; 2; 3], С.І. Білокінь [4; 5; 6; 7], А.М. Черденченко [8; 9], О.В. Юркова [10]. Риси характеру й вдачі людини детермінували модель поведінки, яку вона обирала для фізичного виживання за часів тоталітаризму. До того ж, на емоції у робочому й приватному житті суттєво впливала вибудована більшовицьким режимом система постійного нагляду над найактивнішою частиною населення країни, зокрема, через розгалужену мережу інформаторів, т. зв. секретних співробітників (сексотів). Реконструювання (не)приязної атмосфери, у якій жили музейні співробітники Києва між двома світовими війнами, ускладнюється браком та надмірною суб'єктивністю джерельної бази, утім окреслити причини виникнення і шляхи вирішення непорозуміння, прояви людяності й підтримки, двоєдушність чи щирість дозволяє листування інтелектуалів 1920–30-х рр.

Метою цієї розвідки є залучення до наукового обігу «живих» замальовок крутість, фальші, сцен, інтриг, а

між тим щиросердності, співчуття й підтримки музейного світу 1920-х – початку 1930-х рр., що закарбувалися у листах, надісланих П.П. Курінному, археологу, етнографу й організатору науки, фундатору і першому директору Історичного музею Уманщини (з листопада 1917 р.) та очільнику Лаврського музею культур та побуту (з 1926 р. Всеукраїнського музейного городка) у Києві (1924–1933). Принагідно зауважимо, що листи, що відклалися у особовому фонді П.П. Курінного Наукового архіву Інституту археології НАН України, вже опинилися у фокусі наукових студій: Г.О. Станиціна на підставі епістолярію відтворила сторінки родинної історії Курінних [11], Олександр і Марина Прині залучили до наукового обігу листи Бориса і Олександра Якубських до Петра Курінного [12], А.С. Яненко – І.М. Олексієва [13], Б.К. Пилипенка [14], О.І. Михайловського [15], О.О. Романова – С.В. Доніча [16], на підставі листування частково висвітлено питання кадрової політики у Лаврському музеї культур та побуту [17] тощо.

Адресанти П.П. Курінного досить відверто висловлювали свої почуття, ділилися враженнями щодо життєвих ситуацій, розповідали про стосунки із колегами, давали свої суб'єктивні оцінки особам та/або подіям. До непорозумінь і конфліктних ситуацій призводили різні причини: скрутні життєві обставини, незадовільні побутові умови, проблеми зі здоров'ям, несумісність характерів і світоглядних позицій, зведення особистих рахунків, порушення субординації, нехтування функціональними обов'язками, загравання із владою задля кращого життя тощо. 1 січня 1924 р. М.Ф. Біляшівський, запрошуючи археолога з Умані приєднатися до київського наукового співтовариства, описував тогочасне професійне середовище: «Ви мабуть чули, що я вже не директор музею, а «зам». Директором став [А.В.] Вінницький і поки що – я дуже задоволений – вся братія взялася за працю, почуввається життя в музеї і щось дивне сталося з моєю хворобою: потроху, потроху почала зникати і бувають моменти, коли я почуваю настрій, подібний до колишнього – музей забирає усі думки, з'являються нові думки, хочеться працювати без перерви, що б нарешті направити музейне життя. Застається, але мабуть я, скоро звикну, – неприємне враження: коли я нікчемний, безвольний – товариші по музею майже зовсім його залишили – навіть стільці робочі на палець пилом покрились, а як побачили ломаку, то взяли за роботу. І це люди інтелігентні – що-ж казати про низчу службу! Як так піде далі, то маю надію, що на весну музей не буде мати тих авгієвих стень, які мав до цього часу. Коли тільки пройшла чутка, що буде [А.В.] Вінницький, нас музейних брала небезпека, що почнеться руйнація музею, що будуть викинуті деякі відділи (художній, худож.-промисловий, частина історичного)... Але поки-що ніяких змін програму музею не почуввається, навіть [А.В.] Вінницький дбає про поповнення відділів, тільки я ще не певен щодо художнього відділу... Я думаю, що тут вплив д-ія [А.Х.] Середи, який вже, хвалить бога, не служить в музеї (щось не лежить моє сер-

це до цього добродія) і який завдяки малій культурності і взагалі малій освіченості ніяк не може зрозуміти мети цього відділу – зібрати творчі містці українців – повно, до дріб'язків, і не українців, малюювавших на українські теми. [А.Х.] Середа не розуміє цього і при кожній змозі намагається дискредитувати цей відділ. Зараз у нас завідує цим відділом [Ф.Л.] Ернст, і як людина культурна, поводить як слід... А головне – йде робота по упорядкуванню музею – от де головний прибуток, який для мене просто рятунок від моєї хвороби, що має – як видно, чисто нервово-психічний характер... Я цілком відстав від цього життя дякуючи моїй хворобі, але те, що трапляється чути – про усякі сварки, гризню і т. д. – з'явища, без яких не може обійтися українське громадянство, показує, що Вас, з Вашим лагідним характером, дуже тут бракує» [18, арк. арк. 147–148зв.]¹.

Згаданий у листі А.В. Вінницький у той час очолював і Київську губполітосвіту, а П.П. Курінний 15 квітня 1924 р. був зарахований на посаду директора Лаврського музею культур та побуту. Миттєво переїхати до Києва музейник не зміг, що викликало обурення безпосереднього керівництва. Співробітник Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г. Шевченка у Києві (ВІМІШ) та Музею (Кабінету) антропології та етнології ім. Ф. Вовка Є.О. Дзбановський 25 травня повідомляв П.П. Курінному: «Крім того, що я написав раніш, а саме – репліки його [А.В. Вінницького] – чого Ви приїдете так пізно, моєї відповіді що Ви здаєте всі свої не лише музейні справи і що це в мент не можна зробити, а ще турбує матер[іальний] бік переводу, його відповіді – що Ви зараховані на посаду і платня Вам іде з 15 IV, беріть відпуск – нового до цього немає додати. [А.В.] Вінницький в останні дні був заклопотаний ріжними засіданнями і Картинною Галереєю, так що не підіймав дискусій що до Вас» [18, арк. 134–134зв.].

Щоденна рутинна Лаврського музею культур та побуту/ВМГ, у якій опинився П.П. Курінний, була доволі стресовою. Конфлікти виникали зокрема й через співіснування на території націоналізованого Києво-Печерського монастиря різних установ із діаметрально різними функціями, насамперед, новоутвореної музейної інституції та релігійних громад (т. зв. старослов'янської громади РПЦ та громади Української синодальної (обновленської) церкви), закладами, підпорядкованими Наркомату соціального забезпечення (т. зв. Інвалідного городка) тощо. 30 вересня 1925 р. В.Г. Ляскоронський, завідувач відділу нумізматики, а в часі відсутності на місці директора тимчасовий виконувач його обов'язків, повідомляв про непорозуміння з церковною общиною і завідувачем Інвалідного городка Будіковим через вивезення дзвонів з дзвіниці Дальніх печер, непогоджене із органами охорони пам'яток: «З Церк[овною] Общиною у мене встановився... не дуже гарний стан... Мене і Кость Васильевича

1. Тут і далі цитати подано мовою оригіналу зі збереженням усіх орфографічних і стилістичних особливостей.

[Мощенко]² визивали в ГПУ, робили допрос про те, хто давав дозвіл на здійснення дзвонів і після цього відпустили. Скоро після цього Ц[ерковна] Община і вивезла кудись дзвони. Но цього ще мало. Вона на прошлому тиждні знов принялась знімать дзвони з дзвіниці, яка належить до Микольск[ого] Больнич[ного] манастиря³... я телефонував до райміліції з проханням дати раду в цій справі... але на другий день, після сварки Общини з [І.М.] Губером⁴, дзвони все ж були вивезені з Лаври в Воскресенську Слобідку⁵... Само собою розуміється, що треба було знова складати акта и надсилать його до начальства. Крім того, прийшлося скласти ще один акт вже на Потехіна, який, після того як ми надіслали акта по начальству, явився в нашу канцелярію, де був я, [І.М.] Губер та [О.В.] Якубський⁶, і в підвищеному тоні почав кричати на мене з такими словами: «что это вы тут дебоши устраиваете!» Я попрохав [І.М.] Губера и [О.В.] Якубского бути свідцями образи, яку наносить мені Потехін, а ему пропонував зараз же залишити наше помешкання, що він и зробив. Ми склали про це акта и послали до прокурора. Словом, усе діла та діла такі неприємні» [19, арк. 3–Зв.].

Чимало проблем і неладу викликали структурні зміни музейної інституції на теренах Києво-Печерської лаври влітку-восени 1926 р., пов'язані із передачею майна новоутвореному державному історико-культурному заповідникові «Всеукраїнський музейний городок». В.Г. Ляскоронський 11 вересня листовно обурювався на відсутність П.П. Курінного у відповідальний для установи момент: «Надсилаючи Вам при цьому копію папера Окрвиконкому про призначення Бережного⁷ головою комісії по передачі будівель та майна б. «Инвалидного Городка», прохаю Вас кинути всякі роскопи⁸ и негайно же приїжджати до Київ, щоб всякими засобами рятувати Музейні справи. Про це нам шлють із Харків, телефонограмми, в яких є низка питань, дуже важливих, але таких, що тільки Ви можете їх розрішити. Я трохи здивувався Вашим повідомленням, що Ви не маєте можливості припинити відповідальної праці; а хіба робота по Лаврі менш відповідальна, ніж якісь роскопи, до речі б, сказано, персонального характеру? Ваши роскопи нікуди не втечуть, як будуть відсунути на майбутній рік. Крім того, виїзжаючи на роскопини, Ви увіряли мене, що все вже зроблено з боку улаштування комісії по прийман-

ню Лаври, и що остається тільки приступити до роботи, але тепер з'ясувалося, що комісія зовсім не складена и, з приводу цього, виконком призначив свою комісію... З приводу цього я прохаю Вас видкласти до часу роскопи и зараз же приїхати до Київ⁹. В Музею же накопилося досить праці, яку треба найшвидче розв'язати. Як Ви не приїдете зараз же, то на Вас можуть звалити обвинувачення, що Ви нічого не зробили в справі приймання Лаври. В сучасний момент дійсно робота припинена и її треба налагодити як можно швидче» [19, арк. 5–6].

Непорозуміння ставалися й через неузгоджені дії, порушення субординації. У серпні 1927 р. заступник директора заповідника з господарських питань Іван Олексієв жалівся П.П. Курінному на ситуацію, що виникла у нього з В.Г. Ляскоронським: «як на зло, підряд два дні – в неділю і понеділок (1–VIII) сталося аж два конфлікти на ґрунті сепаратних розпоряджень Василя Григоровича без одержання попередніх інформацій у мене (по лінії господарчій) одно торкається «переселенчеської» політики по 24^{му} корпусу, а друге з приводу відомих Вам гастролів кіз до полісадників, де поховано Данила Михайловича [Щербаківського]. Обидва конфлікта здається локалізовано... Вас прошу ні в якому разі не писати про це Василю Григоровичу, щоб його не хвилювати» [13, с. 390].

Слід зауважити, що опосередковано згадана у листі І.М. Олексієва трагічна смерть Д.М. Щербаківського, спричинена передовсім конфліктами й токсичною робочою атмосферою у ВІМіШ, суттєво сколихнула інтелектуальну спільноту та призвела не лише до зміни настроїв, але й кадрових перестановок. У серпні 1927 р. до ВІМіШ призначили нового керівника, про що П.П. Курінному написала В.Є. Козловська: «В Музеї новий завідуючий Муз. – т. [Р.Р.] Заклинський, я його бачила (була в Київ) вражіння робить м'яккої людини, очевидячки, йому ще трудно орієнтуватися в складних музейних ситуаціях, скромний, але піддається впливам. [А.В.] Винн[ицький] й [А.І.] Онищ[ук] поїхали в 2х місячн[ий] відпуск. [А.В.] Винн[ицький] тримається нахалом й не хоче кидати Музею. Для передачі Музею призначено від Укрнауки О.П. Новицького – він инколи робить ляпсуси, напр., хотів дати [А.В.] Винн[ицькому] протокол ВУАКа, де [А.В.] Винн[ицькому] висловлено бойкот. Відділи Музею запечатані. Треба виставити з Музею [Є.О.] Дзбан[овського] – це дуже вредна особа і зараз він обереженно хоче взяти в свої лапи [Р.Р.] Заклинського. ([Р.Р.] Закл[инський] – галичанин, скінчив 2 факульт. Львівськ. унів.)...» [22, арк. 15зв.].

Часто-густо тертя виникало й через побутові умови та «квартирне питання», загострене внаслідок житлової кризи 1920–30-х рр. Наприкінці липня 1928 р. І.М. Олексієв листовно повідомляв П.П. Курінному про розпач К.І. Кржемінського через необхідність звільнити при-

2. Завідувач відділу станкового малярства Лаврського музею/ВМГ з травня 1925 р.

3. Чоловічий монастир, що існував при Троїцькій надбрамній церкві Києво-Печерської лаври.

4. Працював у Лаврському музеї ковалем з листопада 1923 р.

5. Історична місцевість на Подніпров'ї у складі міста Києва.

6. Навесні 1924 р. зарахований до штату музею, до 1 серпня 1929 р. завідував відділом культур.

7. Представник органів соціального забезпечення населення, представник окрвиконкому Київщини.

8. Влітку–восени 1926 р. П.П. Курінний проводив розкопки багатощарової пам'ятки в околицях с. Томашівка, могильника в урочищі «Білогрудівський ліс» неподалік с. Піківець, розвідки біля с. Колодисте (Черкаський район Уманської обл.), а також в околицях с. Райки (Бердичівський район Житомирської обл.) [20].

9. Зауважимо, що 22–28 вересня 1926 р. П.П. Курінний у складі комісії взяв участь у «обслідуванні сучасного стану території, помешкань і майна бувшої Лаври» [21].

міщення на користь попереднього мешканця М.І. Касперовича, який повернувся до роботи у ВМГ; на початку серпня інформував про незадоволення наявним житлом й незручностями ремонтів К.В. Мощенка, В.А. Шугаєвського, Й.В. Трейбша, К.І. Кржемінського, підрядника Вайсера, міліціонера Олексієва та інших мешканців націоналізованих монастирських приміщень [13, с. 395].

Буденністю музейного життя за тоталітаризму були й проблеми, викликані «пильним поглядом громадськості» та діяльністю т. зв. органів держаного контролю (насамперед, Робітничо-селянська інспекція). «Свідомі громадяни» ретельно слідкували за діяльністю Лаврського музейного осередку й псували нерви адміністрації установи пaskвілями у пресі. У липні 1928 р. у газеті «Комуніст» опублікували критичну статтю «Біля скарбів» про «сучасне становище і діяльність» ВМГ [23; 24]. Наслідком стало звернення Управління науковими установами Народного комісаріату освіти УСРР (Україна/Упрнаука) від 3 серпня до дирекції музейної інституції з вимогою надати пояснення та вжити відповідних заходів для усунення недоліків, (зокрема, недостатньо ефективну антирелігійну роботу), висловлених у пресі [25, арк. 52–52зв.]. Звісно ж, основним винуватцем «проривів» у роботі визначили директора музейної інституції П.П. Курінного, для якого обмова на шпальтах республіканської преси мала довгострокові негативні наслідки. О.І. Баланіна, котра працювала у заповіднику з 4 червня 1927 р. на посаді технічного робітника, а в подальшому обійняла посаду лектора, у листі від 31 жовтня 1928 р., перебуваючи у відрядженні у Харкові, так описувала ситуацію, що склалася навколо ВМГ: «Певно, щодо нашої установи, то на Укрнауку добре тиснуть по політосвітній лінії, бо перше запитання [В.В.] Д[убровського]¹⁰ було таке: які заходи вживав П.П. [Курінний] в справі ліквідації общини та переходу печер до заповідника, з остаточною ліквідацією і там ознак колишньої Лаври. У них таке вражіння, що Київські відповідні установи нерішучі, не хочуть брати на себе відповідальність за остаточною ліквідацією колишньої Лаври, і відповідальність ця падає на Вас... Була у тов. [А.] Іванівського, заст. голови Укрполітосвіти, зав. методологічною частиною. У них є план, погоджений з Укрнаукою, призначити через Укрнауку особу, яка би стояла на чолі політосвітньої та екскурсійної роботи при нашій установі, яка би була на положенні і оплаті заввіділу... Цілком визнають, що до кандидатури на цю посаду треба підходити дуже обережно, беручи на увагу специфічні й складні умови нашої установи, а також наші загострення й ненормальності по політосвітній лінії в минулому... Була я ще в ЦК Партії, говорила з т. [Д.] Ігнатюком, який керує антирелігійною справою при Укр. політосвіті на Україні. Видно, що там було однобоке освітлення в зв'язку зі з'їздом безвірни-

10. Інспектор охорони пам'яток культури в Управлінні наукових установ НКО УСРР.

ків, особливо представників з Києва. [Д.] Ігнатюк з цікавістю розпитував про все бо склалося вражіння, що у нас може нічого не робиться в справі ліквідації колишньої Лаври...» [26, арк. 2–4].

Листи, надіслані П.П. Курінному, засвідчують активізацію крутіїства й неприязності у музейному середовищі на початку 1930-х рр., що цілком корелюється із посиленням процесів радянзації, втручанням влади у інтелектуальне життя й форсуванням переходу на «марксистсько-ленінські рейки». Ідеологічні кампанії, чистки й репресії спростили деяким співробітникам музеїв зведення особистих рахунків, відкрили шляхи для афер, цькування чи помсти. Восени 1930 р. черговий скандал відбувся у ВІМіШ: у епіцентрі подій опинився Б.К. Пилипенко, художник, мистецтвознавець, етнограф та музейний діяч, котрий напередодні, у липні 1930 р., за дорученням Київської краєвої інспектури з охорони пам'яток культури та безпосередньо крайового інспектора Ф.Л. Ернста здійснив експедицію до Брянська з метою поповнення колекцій Лаврського заповідника пам'ятками зі Свенського монастиря. 11 вересня, повернувшись з профвідпустки та дослідницьких подорожей, музейник отримав особисте повідомлення від тодішнього директора ВІМіШ М.В. Настевича «про звільнення з посади за запізнення, оскільки офіційний термін відпустки – 1 вересня». Б.К. Пилипенко утім нагадав, що мав «7 невикористаних днів відпочинку, прилучених до відпустки та 34 дні дослідчих подорожів, що за ухвалою комітета Музея від 24/VI 30 р. в кількості 11 днів належать компенсації вересневим часом», однак директор наполягав: «Ну так я Вас все одно звільняю з посади за ліквідацією відділа з 15 вересня. До цього терміну пропоную здати матеріал...». У заяві до Упрнауки від 16 вересня Б.К. Пилипенко наголошував: «Оскільки у мене виникли сумніви в психічній урівноваженості директора – я звернувся до уповноваженого Упрнауки [Л.М. Левицького], який зауважив, що справа ця хоч з ним і не погоджена – але виконати наказ про здачу пропонував. Після закінчення здачі – мене прийняв уповноважений Упрнауки і другий раз підкреслив, що справа з ним не погоджувалась, а йому [М.В.] Настевич казав, що питання ці погоджені з Упрнаукою». Утім, листа, у якому звільнення завідувача історико-побутовим відділом Б.К. Пилипенка аргументувалося не лише реструктуризацією установи, але й його бездіяльністю («за двохрічне пробування не спромігся надати певного обличчя відділові та навіть і не прийняв увесь відділ»), музей надіслав до Упрнауки лише 13 вересня. Подібні звинувачення зі сторони адміністрації обурили музейника: «В листі до Упрнауки наведено додаткові мотиви мого звільнення, які являють злостний наклеп на мене, без усяких підстав. Навпаки я весь час намагався точно накреслити характер обличчя відділу, чому є численні сліди в протоколах Музейного комітету та моїх заявах і проектах. Що ж до прийняття відділу, то за час моєї праці з березня минуло-

го [1929] року я тільки кілька місяців користувався технічною допомогою, був загрузений адміністративною роботою заступаючи директора і вів усю поточну роботу по відділу. В таких умовах я встигаю перевести, поруч з технічним упорядкуванням речей, офіційне оформлення документами в вигляді охоронних схем і половину фонду. Решта речей мною фактично була принята, але не оформлена, бо ні від кого було приймати... І тільки речі за печатками Академії наук, та коштовні речі сховищ, за небезпекою їх перегляду без умов гарантованої безпеки – дійсно залишилися й фактично непринятими, бо приймати такі речі, в додаток ще без відповідної Комісії – я рахував неможливим. Про це єсть і моя заява в канцелярії з проектом будови спеціального сховища, який здійснено тільки зараз. Я вже десять років працюю по музеях... Люблю музейну справу й цікавлюся проблемою доцільної перебудови музеїв у напрямках сучасності... Але терпіти режим утворений в історичному Музею останні часи і мені стало неможливим. Я шукав можливості залишити історичний музей; це було, очевидно, відомо й директорові, але спішність з якою переведено моє звільнення – хоть і зрозумілий його персональний ґрунт – для мене все ж загадкова. Оскільки справа звільнення переведена в формах, що дискредитують мене як музейника й наукового робітника прошу Упрнауку дати з приводу справи своє закінчення і звернути увагу на стан взаємин в історичному музеєві де єсть ґрунт для подій подібних сумному минулому¹¹ [27, арк. 310–311]. За кілька днів, 21 вересня 1930 р., Б.К. Пилипенко написав П.П. Курінному: «Я їхав на Харків з передбаченням можливості такого оборота справи, який не дасть мені охоти працювати при Музеях взагалі, тим більше, що мені єсть ціла низка дуже корисних пропозицій. Але Упрнаука касує ухвалу про моє звільнення і тим примушує мене повернутися до музейної роботи. Зрозуміло що в Шевченківському музею – я працювати не зможу, хоть-би для збереження авторитету адміністрації та ділових нормальних умов роботи. Я гадаю поставити питання перед дирекцією Істор[ичного] Музея про компенсацію натурою мені днів витрачених на подорож до Свенська, аби за цей час з'ясувалася справа. З інших Музеїв у мене найбільше-б було охоти працювати у Вас і певен що Ви були-б задоволені моєю працею. Принаймні весь свій час я віддавав-би тільки роботі в Музею...» [28, арк. 28–28зв.]. Зауважимо, що за рішенням Укрнауки від 26 вересня 1930 р. Б.К. Пилипенка відновили на посаді завідувача відділом народного мистецтва ВІМІШ [27, арк. 309].

Конфлікти співробітників через профвідпустки та експедиції (дослідницькі подорожі) із адміністрацією музеїв не були одиничним чи суто київським явищем. У листі від 8 січня 1931 р. археолог-музеєзнавець І.Ф. Левицький, який на той час мешкав у Житомирі, скаржив-

ся П.П. Курінному: «У відділі¹² – інтенсивне готування до відкриття і лабораторна праця забирає у добу щоденно по 10–12 год. Участь в експедиціях минулого року мені, не дивлячись на попереднє погодження, зараховують в 2х місячний профвідпуск. Хоч і було відповідне роз'яснення Сектору науки [НКО УСРР], але ж ситуація змушує поки що мовчати. Замість того наказано за два місяці закінчити обробку всіх матеріалів, виділених до експозиції. Без грошей і монтажного матеріалу, крім цвяшків і паперу. Робота нормально розрахована на 8 місяців. Стан був досить критичний і на халтуру погодитися, звичайно, не міг... [29, арк. 1–1зв.] Коли здолаю всі перешкоди – відділ до квітня буде відчинений... В разі частину польової роботи мені знову врахують за відпустку 1931 року, то потрібно принаймні, щоб 2,5 місяці розкопів в Коростені, Довгиничі і Мостівські досліди було визначено часом цілком «легальних» робіт!» [30, арк. 2].

Особисті конфлікти почасти спричиняли саботування роботи й прийняття рішень не на користь музейних інституцій. У рапорті директорові ВМГ інспектор з вилучення цінностей С.К. Глеваський доповідав про сцену, яка мала місце 28 липня 1931 р.: «виконуючи термінове доручення ВМГ щодо устаткування при ВМГ вітальні для чужоземних туристів для чого мені бо передано листовне доручення Муз[ейного] Гор[одка] на ім'я Президії Акад[емії] Наук з проханням про передачу до Музею меблі XVIII в. що належить Акад[емії] Наук в користанні ВУАКу, я вдавсь до Керсправ Акад[емії] тов. [І.П.] Антипенка¹³. Обізнавшись із змістом паперу т. [І.П.] Антипенко спитав мене ким саме підписаний папір ВМГ і коли я пояснив, що на відношенні підпис тов. [П.П.] Курінного, то тов. [І.П.] Антипенко загрозливим тоном заявив таке: «А, тов. Курінний? Добре, добре, передайте йому, що папір потрапив до мене, Антипенка, він (себто, Курінний) вже знає в чому справа». Коли я спитав про долю відношення ВМГ тов. [І.П.] Антипенко заявив, що справа не горить і можна з нею зачекати. Коли я пояснив тов. [І.П.] Антипенку, що питання про передачу меблі аж надто термінове, що до Музею щодня прибувають чужоземні туристи для прийому яких потрібна мебля і що коли у нього тов. [І.П.] Антипенка, єсть якісь особисті рахунки з Директором ВМГ то я і Музей тут не при чому і просив визначити термін коли б я міг прибути за наслідками дорученої мені справи тов. [І.П.] Антипенко весь час відповідав одне і теж саме: «передайте Курінному, що папір потрапив до мене, – Антипенка» і тільки після моїх настирливих запитань наприкінці бесіди пояснив, що Секретар Академії сповістить ВМГ про ухвалу Академії щодо питання із меблею не визначаючи терміну і тим самим отсуваючи питання про устаткування вітальні для туристів на невизначений термін» [31, арк. 2–3].

Емоційного листа 7 вересня 1932 р. П.П. Курінному

11. Очевидно, Б.К. Пилипенко мав на увазі ситуацію навколо трагічного самогубства Д.М. Щербаківського.

12. Йдеться про археологічний відділ Волинського науково-дослідного музею.

13. Очільник Управління справами ВУАН.

надіслав М.Г. Вайнштейн, котрий переїхав до Києва з Чернігова 1931 р. з метою очолити Всеукраїнські художньо-реставраційні та репродукційні майстерні, утворені в наслідок реорганізації Лаврських реставраційних майстерень – структурного підрозділу ВМГ. Адресант акцентував увагу на хитросплетіннях стосунків у музейному співтоваристві, вказував на неможливість ефективно виконувати функціональні обов'язки: «У мене є такі хиби, що заважають мені «спокійно» жити: 1) для мене нема осіб, з якими я працюю, а лише справа, 2) я ніколи не хочу догоджати, щоб використовувати це для себе. 3) Я не загубив почуття обурюватися підлістю, мерзотою, що трапляється в оточенні (я їх не вишуковую, але, на превелике своє лихо, я помічаю) 4) Я не загубив віри в більшовицьку правду, 5) Я не можу ховати правди, навіть коли мені це буде шкодити. Ось із таким убогим багажем приїхав я сюди побитий Чернігівцями абсолютно ні за що, ні про що, – був правдивий і чесний. В Києві у ВМГ мені довелося зустрінути нове оточення, з більшими, або меншими угрупованнями. Я поставив собі завдання, коли приїхав сюди, бути корисним Музейному городкові, а коли так – моєї особи нема, я готовий терпіти лихо, але я чесно не зраджую своїм позиціям. Що тут трапилося зі мною? По перше я зачипив [Ю.І.] Ахтирку¹⁴ в [газеті], я був занадто наївний, коли думав, що це може позитивно вплинути на адмгоспчастину. По друге: тут справа складніша... Переведено оформлення відділу «Православ'я»¹⁵ не вважаючи на «проорокування», що воно не буде виконано і через рік [слова т. [Т.С.] Назаренка¹⁶, коли він довідався, що я перевозю оформлення відділу]. Це мені багато пошкодило, бо саме після цього і почалось незадоволення мною. Я зачепив [Л.Ф.] Левицьку¹⁷. [Л.Ф.] Левицька за [Н.В.] Гепенер¹⁸, [Н.В.] Гепенер за [М.О.] Щепотьєву¹⁹, [М.О.] Щепотьєва за [Т.С.] Назаренка. З другого боку – [М.М.] Черногубов²⁰, у його [Я.Д.] Скрипка²¹, що буде захищати його до останнього «от, нравиться мне Черногубов и все». З [М.М.] Черногубовим у мене була неприємність не через мою провину. Не хочеться говорити про тих осіб, що керують інтригами у ВМГ. Скажу лише, що часто є бажання «посадити людину так, щоб його не видно було», побити раз, два, ще раз, – це для того, щоб самим не втратити перших позицій, а також і позицій своїх минулих і сучасних коханців та коханок. Це сумна правда, але це так, це має значний вплив на мій стан. Кому я заважаю, я не знаю, бо ні на будь яке поважне місце не претендую, хочу спокійних та більш-менш нормальних умов для праці. Працювати я вмю і теж не зовсім нормально, я цілком віддаю себе праці (останній час я дійсно погано працюю, у мене просто нема

14. Завідувач адміністративно-господарським сектором ВМГ.

15. Йдеться про відділ Музею історії релігії ВМГ.

16. Завідувач масовим сектором ВМГ.

17. Лекторка-доцентка ВМГ.

18. Лекторка-доцентка Музею історії Лаври ВМГ.

19. Лекторка-доцентка Музею історії Лаври ВМГ.

20. Завідувач фонду станového малярства ВМГ.

21. Завідувач Музеєм історії релігії ВМГ.

сил, не знаю чим це пояснити). Моє становище: чи залишати мені ВМГ – від[ідділ] юдиїзму²². Я одержую сто крб. Це мізерна сума, яку я можу завжди заробити в іншому місці. Я принципово не можу залишити роботи по відділу. Я не можу цього зробити вже лише через те, що ті хто мене виживають виконують своє завдання. Музейної роботи я взагалі залишати не буду, навпаки – я хочу більш віддати себе цій справі. Зараз мені треба видужати (коли це буде можливо), спочити, а там видно буде. Коли б Ви могли допомогти мені в справі лікування було б дуже добре. Яка мета цього листа не знаю, просто хотів висловити Вам декілька думок. Дуже болить голова, тому не продовжую, а так і надсилаю...» [32, арк. 4–5зв.].

На сплетіння інтриг довкола ВМГ у недатованому листі (ймовірно, написаному на початку 1930-х рр. під час розгортання чисток і напередодні звільнень 1933 р.) П.П. Курінному скаржилася й лекторка Музею історії релігії О.І. Баланина: «Мені не було часу поговорити з Вами докладно про те, який жакливий місяць пережила я в своїх службових справах. Крім того про це треба було поговорити з Вами без присутніх. Наші нові наглядчакки: Ольшевська, Сомер та Кошарова, очевидно, мають від Райради інструкцію контролювати нашу роботу. Уявіть собі, до Ольшевська, зовсім некультурна, язиката, брехлива баба подає Сергію Павловичу [Львовичу]²³ неправдиві інформації про мою роботу, перекручує мої слова, С.П. [Львович] вірить і робить мені сцени. Прийшла Сомер перший раз на роботу. Я звертаюсь до неї: Ви пришли на роботу? Вона відповідає, що пришла лише ознайомитись з відділом. Я додаю, але ж ви прийдете завтра? С.П. [Львович] уже склав розклад, але казав, що ще погодив з П.П. [Курінним]: «Мої слова передають так: не приходьте завтра на роботу, бо на вас немає асігнувань! Виявилось, що вони, не знаючи української мови, не зрозуміли моїх слів». Ольшевська зазначає мені в розмові, що вмістили фото монахів з жінками, де видно що то брат та сестра. Я кажу, «да, це заважає їх використовувати для пропаганди». Це я говорила й С.П. [Львовичу]. Передають: да, к сожалению, на них нельзя спекулировать! Оглядаючи відділ, я помітила що фото по справі Чехуна²⁴ псуються... Ці фотографії з карного розшуку достав [П.А.] Карпенко²⁵ і вони дуже чіткі. Я виймаю їх, щоб покликати К.Іп. [Кржемінського]²⁶ і [П.А.] Дзюса²⁷, порадитись з ними, як покласти ці привести ці картки в кращій стан і замінюю дублетами. Подається інформація, що я заховала картки, щоб з кращі, а поклала гірше, щоб зменшити значіння процесу Чехуна. На мої ділові просьби, зауваження та поради щодо догляду по В[ідділу] куль-

22. Відділ Музею історії релігії ВМГ.

23. Завідувач політосвітньої частиною ВМГ, помічник директора з політосвітньої роботи.

24. Йдеться про «гучну справу лаврського монаха Чехуна Євладія» – ідеологічну кампанію із дискредитації церковної общини, що стала підставою для остаточного знищення релігійного життя на території монастиря [33].

25. Завідувач Володимирським філіалом ВМГ – Київським антирелігійним музеєм у Володимирському соборі.

26. Реставратор, завідувач фонду муміфікації ВМГ.

27. Інструктор столярної майстерні ВМГ.

тів, груба відповідь: хто хазяїн тут, ви чи [С.П.] Львович? Як поставились до свого Коли виявився факт пошкодження мумії, вони, замість того, щоб визнати хибу, почали утворювати біля цієї справи темні чутки. Коли Ви вийшли після огляду мумії і сказали, що наглядачі не додивились, вони заявили, що для директора и муз[ейных] раб[отников] мы не желательны, поэтому так «раздувают» этот факт. Ольшевська питає: «разве вы и раньше, если что-нибудь происходило, составляли акт». Далі вони заявили, що до Підпалого приходив тов. і може вони вдвох розгорнули версію. Третя версія: тут є такі, проти яких Ольшевська виступала, то може щоб позбутися її, розпатлали мумію. Це [ж каміння] в мій бік, бо тільки я вільно вхожу до відділу. Сергій Павлович [Львович] піддався цим чуткам і інформаціям. Вчора кличе мене і каже мені, незалежно від постанови комісії, я буду мати свій погляд, я маю заяву Ольшевської. Я рішуче заявила Сергію Павловичу, що надалі нервуватись не маю ніякого наміру, вважаю, що всі його нападки були безпідставні, і коли ми не домовимось з ним, то я прошу Дир[ектора] та Місц[евком] утворити комісію, яка б з'ясувала все і звернусь до [Л.М.] Левицького²⁸ с просьбою, щоб він мене улаштував десь в іншому музеї, мотивуючи, що тут, в Музейному городкові, створилися для мене умови, в яких я надалі працювати не можу. Він сказав, що не треба доводити справу до конфлікту і ми наче домовились. Він обіцяв «осадити» Ольшевську. Щодо Ольшевської, то я маю такий матеріал щодо дискредитації мене, як робітника в час виконання моїх відповідальних обов'язків, що могла би уже сдатися до суду, і та відповідала б, але я ще не хочу загострювати це питання. Сподіваюсь П[етро] П[етровичу], що коли комісія буде робить висновки, я повинна бути присутня. Передаю Заяву мою прошу Вас передати до Комісії, а писаний матеріал, звичайно, офіційного значіння не має. Іншого способу інформувати Вас про те, в яких умовах ми працюємо, я не нашла» [34, арк. 1–2зв.].

Низка непорозумінь між співробітниками ВМГ виникла через події у одному з філіалів – Святогірському – Вседонбаському антирелігійному музеї, відкритому для відвідувачів 6 вересня 1932 р. на території колишнього Святогірського монастиря, де ще з 1922 р. заснували Перший Всеукраїнський будинок відпочинку ім. Артема (ВБВ) [15]. З грудня 1932 р. до березня 1934 р. до філіалу був відряджений Іван Михайлович Скуленко [35], науковий співробітник Музею історії Лаври, який мав налагодити роботу філіалу, але зіткнувся з неочікуваними обставинами, зокрема із «вибриками» керівництва будинку відпочинку. У листі від 1 січня він інформував П.П. Курінного про ситуацію: «Зі всією енергією я прийнявся за роботу. Настрій у всіх бадьорий, але те що я буду писати далі варто на увагу і будь ласка не подумайте що я «одчаиваюсь». Мені й самому соромно, що за такий короткий срок я збираюсь писати серйозні речі, да нема чого робити, як я Вам не напишу то кому ж я напишу? Итак почи-

28. Уповноважений Укрнауки у Києві.

наю: Не встиг я доїхати як слід, а справ ще й не починав приймати як з боку правління і ВБВ. посипалися мені [сгори різи] один краще другого. З 1 січня 1933 р. я формально приступив до виконання своїх обов'язків і 1го ж січня Зав. Культвідділом (він же секретар Партосередку) т. Овчаренко дав розпорядження по бібліотеці не видавати на руки співробітникам нашого музею антирел[ігійної] літератури. Подумавши трохи я за рахунок музею виписав ще один комплект потрібної нам антир[елігійної] періодики... Це був перший удар, але я подумав, що 70 крб. на рік, яких коштують наші журнали не дуже дошкульно. Та на завтра мене чекав перший удар. 2/1–33 р. Управитель ВБВ [А.М.] Броваренко дав розпорядження по бухгалтерії – брати з робітників Антирел[ігійного] музею за харчування не по 42 крб. як було досі, а по 128 крб. Це собівартість, і рахувати по цій ціні з 1 грудня 1932 р. До мене зразу ж прибігли всі робітники: 1 Антирелігійник, 2 художники й заявили, що ми зараз же кидаємо роботу, бо це надувательство. Я зараз же після обіду 2го ж січня зібрав виробнараду всіх робітників Музею де поставив питання дальшої експозиції музею, дисципліни й про харчування. Мені вдалося заспокоїти всіх, що тим або іншим способом ми вийдемо з становища, але роботу будемо продовжувати ще з більшою енергією щоб пляни виконати. Після цього я пішов говорити з [А.М.] Броваренком. І тут я побачив щось дивне. [А.М.] Броваренко навіть не хоче зі мною розмовляти і заявив дословно: «хоч кидайте роботу і роз'їзжайтесь, я тут хазяїн і ніхто не заставить мене годувати вас в убиток». Я кинувся до договору, але цей договір складений так гупо і туманно, що з нього нічого взяти: «годувати по собівартості». Після декількох спроб і великих зусиль, мені все ж таки вдалося поговорити з [А.М.] Броваренком серйозно. І загадка розгадалася сама собою... [А.М.] Броваренко уже в спокійній, діловій розмові заявив мені буквально: «Досі я бачив що мене жувничають, [Т.С.] Назаренко понавзвив сюда сторожей і б...й яких ми повинні були годувати за рахунок відпочиваючих; 2 робили а 7 ілі, та ще й обікрали нас»... От П[етро] П[етровичу], як наші прокладають культурні шляхи до робітничих центрів. Для мене ясно стало, що мене прийняли як звичайного дармоїда... А все ж це мені треба розхлебувати. Ну тут дивуватися нема чого. Відізваючи з Києва я звернувся до [Т.С.] Назаренко, питаю чи нема в Вас чого для мене? «Ні, каже, їдте, я скоро приїду так все буде гаразд». І залишив у себе проект кошторису на [19]33 р., всі пляни, проекти, список матеріалів потрібних для художників, які ждуть цих матеріалів як манни небесної. І випхнули мене буквально з голими руками, хоч головою об стінку бийся. Мовляв я приїду так вам буде легше. Ні, Петро Петр[овичу], я не честолюбивий, але я згоден терпіти що завгодно тільки не позор. ВМГ тут притча во язицах. Всі службовці говорять: [Т.С.] Назаренко з [сонмом] нахлібників лежав, а [Ю.С.] Скрипніченко²⁹ ходив щодня в баню да по жіночих корпусах. От чому ніхто не хотів

29. Старший науковий співробітник ВМГ.

сюди їхати, і чому я попав у становище, де треба казати що я не із ВМГ. У мене одне бажання, аби з цих робітників поки я тут нікого не було, бо це мене остаточно доб'є. Що до дальшого, я певен що наскільки можливо буде я докажу, що я все таки из Всеукр[аїнського] муз[ейного] городка... Працюємо напружено й дружно...» [36, арк. 2–3зв.]. Навздогін, 5 січня новий очільник Святогірського філіалу писав: «Дуже прошу, поки уляжуться страсти у ВБВ і мені вдасться розсіяти ту атмосферу і вражіння які склалися в ВБВ про ВМГ крім [О.І.] Михайловського³⁰ и [О.І.] Шманая³¹ (нібито ВМГ посилає сюди людей подкармливатися за дешевку), нікого без моєї вимоги й погодження з ВБВ не посилайте, хто б то не був. Як буде потреба в комусь я Вам негайно напишу» [36, арк. 9]. 9 січня І.М. Скулєнко обурювався: «Взагалі той стан в якому я застав музей межує з злочинством. Фонд звалений просто в одну кучу геть чисто все... Думаю що в самім короткім часі ліквіду цю гору мусору (звичайно приведу в порядок фонд). Але саме найгірше це фінанси музею. Тут я вже не беру нічого поправлять бо справа непоправима... з 1 січня 1933 р. почав нове життя музею, а за минулий час нічого не знаю й знати не хочу... За харчування ніхто не платив і тепер бухгалтерії ВМГ доведеться вираховувати з усіх т. т., що були в Святогорську. Договори склалися дуже неясно, по невиконаним договорам платили більше ніж слід по виконаній роботі... У нас касирка дуже малограмотна й налагодити облік відвідувачів не може, тому я домовився з партчастиною ВБВ, що ми будемо користуватися відомостями з медканцелярії виходячи з принципу що всі відпочиваючі обов'язково бувають у музеї, а окремі групи й відвідувачі, що будуть не з ВБВ ми врахуємо...» [36, арк. 7–8зв.].

Напружена і час до часу драматична атмосфера музейного середовища утім не виключала проявів людяності й чуйності. Складні життєві ситуації спонукали інтелектуалів звертатися до колег, друзів чи просто знайомих, апелюючи до розуміння й сподіваючись на підтримку. Директор ВІМІШ Р.Р. Заклинський наприкінці березня 1930 р., виїжджаючи з Києва працювати на Донбас, клопотався перед П.П. Курінним про рідних: «... найбільша просьба до Вас, Петро Петрович, така: Тут в Києві залишається т. [М.П.] Вікул, моя колишня дружина з дітьми. Коли би вона втратила в місті помешкання, (чого я не сподіваюся, але ж це все таки може статися, коли я виїду з Києва), то Ви – будь ласка – дайте їй помешкання (найкраще з двох кімнатоk з кухней), щоби вона могла працювати. Вона аспірантка Музею мистецтв» [18, арк. 164зв.–165]. На початку серпня 1930 р. адресант з Полтави перепрошував у П.П. Курінного «за великий гріх»: «Д.А. Маламуж³² порадив мені подати заяву про посаду до Худ.-Пром. Т-ва. До цієї заяви за його ж таки порадою, я додав, що деякі відомости про мене

30. Науковець першої категорії Музею історії релігії ВМГ.

31. Науковий робітник ВМГ.

32. Керуючий справами Всеукраїнського археологічного комітету (ВУАК).

можна одержати у Вас. Хоча й очевидно, що Д. Арт. [Маламуж] давав пораду за Вашою згодою, але безперечно я не мав права робити цей додаток без Вашої безпосередньої згоди. Але часу було обмаль, а спокуса повернутися до Києва надзвичайно велика. Я намагався одночасно з заявою до Худ.-Пром. Т-ва написати й до Вас про цей свій гріх але не пощастило. Дуже й дуже жалкую, що так сталося, що я не втримався від спокуси, але не прийміть, будь ласка, цього за намагання зловживати Вашим ім'ям і не гнівайтесь на мене... Отже не гнівайтесь за мій вчинок і, коли є у Вас хоч трохи довіря, допоможіть одержати змогу працювати в спокійному оточенні, одержати змогу якнайповніше використати належним чином свої сили й умлість» [28, арк. 22–22зв.].

Очільник Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка А.З. Носов (Носів) 9 листопада 1930 р. клопотався перед директором ВМГ про служника-опрятника ВУАК Ніфонта Горovenка: «Звертаюся оце до Вас не в особистій моїй справі, а в справі служника ВУАКу. Перш за все пробачте мені, що втручаюся в це діло, але бувають моменти, коли почуваєш, що треба іноді сказати якесь слово в інтересах справи і людини, а в даному випадку ще тим більше, бо я ж все ж член ВУАКу, якому справи ВУАКу не чужі. Коротко кажучи – справа в тім, що Горивенко, (здається таке його прізвище), працюючи вже кілька місяців у ВУАКу і маючи помешкання в Лаврі, примушений платити за помешкання, комунальні послуги та ще й за дрова, – одержуючи платні 30 крб. на місяць, рахуючи відрахування. Робітник, оскільки я можу судити, бачучи його майже щодня, він гарний, акуратний з'являється в свій час на роботу, сумлінно виконуючи її, а в той же час поставлений в умови матеріальні дуже важкі, які йому не в силу нести. Очевидно буде примусиний покинути цю службу й шукати чогось іншого. Мені б здавалося – шкода згубити гарного робітника і чи не можна б подбати про полегшення йому умов мешкальних, паливних тощо? ... Може б Ви викликали його до себе й поговорили б особисто? Не гнівайтесь на мене, що пишу про це все, але хочеться якось йому допомогти» [28, арк. 29–29зв.].

Наприкінці 1931 р. тодішній завідувач Уманського історичного музею Кость Петичинський (1888–?) жалівся П.П. Курінному на ситуацію, що склалася у місті, й шукав розради: «когда я оглядываюсь назад и заглядываю в будущее, я прихожу к мысли, что я здесь работать не могу. Это не работа, а мука. Так или иначе, но я уеду из Умани, но поскольку я свыкся с Музеем и люблю музейное дело, я хотел бы до конца дней моих не отрыватьсь от этой работы и вот надумал обратиться к Вам с просьбой. Если у Вас случится место в реставрационной мастерской рядового работника или практиканта с небольшим окладом, и если при этом будет возможность дать мне угол, т. к. я знаком с квартирным вопросом в Киеве, прошу у Вас такого места. Думаю, что не буду Вас тягость и оправдаю доверие» [37, арк. 5–5зв.].

Початком 1930-х рр. можна датувати лист-прохання М.О. Щепотьєвої заступитися за Н.В. Геппенер: «Вибачте, що під час спочинку турбую Вас згадуючи про Лавру. Але без Вас з одного боку, а [П.А.] Карпенка з другого, у нас життя повне несподіваних горестей. Річ в тім, що з Заповідника треба було виділити 2-х робітників на педагогічну роботу на село. [Ф.К.] Лобков³³, стараючись, виділив 3-х: [С.П.] Ковбатука³⁴, [К.М.] Карпову (наглядача) і [Н.В.] Геппенер. [С.П.] Ковбатука і [К.М.] Карпова погоджуються. Але чи не обороните Ви [Н.В.] Геппенер? Це-ж їхати на 3 роки, а людина тут у Києві тільки-тільки стала на ноги. Ви знаєте її роботу і уявляєте, що вона найсерйозніший робітник серед екскурсодів. А найголовніше, що вся ця, трагічна для неї, історія складається не через сувору необхідність, а через збіг обставин. Немає ні Вас, ні [С.П.] Львовича, ні [П.А.] Карпенка, нікого, хто може оцінити роботу службовця, і посилають її випадкові люди, що зовсім не вміють зрозуміти цього факту. Ще й те: цього третього зовсім ніхто й не вимагав... Коли-б від Музею був папір, де було-б написано, що [Н.В.] Геппенер потрібна Музеєві, на Комісії цілком легко можна було-б її кандидатуру зняти. [О.І.] Баланіну [Н.А.] Гордон³⁵ назвав «незаменимым работником» і її кандидатуру зняли. Так Ви, мабуть, щось зробите, Петро Петровичу – правда?» [34, арк. 4–4зв.]. Можна припустити, що П.П. Курінний зміг вплинути на ситуацію, оскільки Н.В. Геппенер продовжила працювати у штаті, провадила екскурсійну й дослідницьку роботу. У недатованому листі, написаному, ймовірно, на початку 1930-х рр., вона звернулася до директора ВМГ через невітшне становище історико-культурної спадщини у Козельці: «Напевно, не маю права турбувати Вас із козельцькими справами, але, втім, наважуюсь написати Вам за проханням тутешніх аматорів пам'яток матеріальної культури. Славетний Козелецький собор та Юанівський Георгієвський монастир (середина 18 ст.) закрито у жовтні минулого року. Обидва будинки стоять замкнені та сильно зруйновані хуліганями, бо жодної охорони немає. побито шибки, видерто ґрати, розібрано цегляну кладку; хлопці навіть вдерлися у долишній поверх собору й зовсім потрошили всі речі та церковне приладдя з Розуміхіної церкви. Утільзбір намагається забрати з собору весь метал – паникадила, ставники, ляпади, тощо... У соборі повно птах з пташенятами, чудовий іконостас розкльоється та руйнується... Багато цінних річей пішло по руках, архив найстаршої в Козельці церкви Преображення призначений, щоб його спалити... Ті особи, що передали мені ці відомості дуже просили Вашої поради, бо з охорони пам'яток вони вже цілком зневірилися. Вони мріють, чи не міг би наш музей взяти Козелецький собор та утворити там свій філіял? ...Щодо службовців, то потрібний лише завідувач, який фактич-

но і зараз працює, але не маючи ні прав, ні коштів – нічого зробити не може... Коли б ВМГ не мав можливості поширити своєї діяльності на район, то прошу Вас, повідомте, до кого треба звернутися у Харків, щоб що-небудь врятувати. Я вже не згадую про Покорщину – сядибу Галаганів – де навіть розтягають чудові кахляні голянські груби 18 ст. Я знаю, Петро Петрович, що Ви страшенно зайнятий і не маєте часу цим займатися, але жахлива картина руйнації, з другого боку думка про те, що поширення діяльності ВМГ на район, на село було б цілком вірним кроком в сучасних умовах, дає мені сміливість передати Вам шире прохання тутешніх товаришів...» [38, арк. 1–3зв.].

Відносини, побудовані на взаємній прив'язаності, спільності інтересів, поглядів, знайшли відображення й у листах із привітаннями, висвітленням підтримки, щирої радості чи співчуття. Товаришким було ставлення М.Ф. Біляшівського до П.П. Курінного. Вітаючи тоді ще уманського дослідника з прийдешнім 1924 р. він писав: «Але вірите – увесь час думав про Вас і чомусь мені здавалось, що живеться Вам не дуже весело й настрої Ваш не завше бадьорий. Дуже хочу, що-б се було не так, щоб рівновага духа не кидала Вас, бо Вам ще треба буде багацько де чого зробити, перед Вами тільки відкривається широкий шлях для праці – на Вас – великі надії – пам'ятайте се і бережіть сили» [18, арк. 147]. Приятелювання відчутно й у новорічних привітаннях Ф.М. Морозова, одного з ініціаторів створення Лаврського музею, котрий 1925 р. переїхав до Ленінграда: «Многоуважаемый Петр Петрович и Зинаида Александровна³⁶ шлю свой привет. С Новым годом!!! Желаю здоровья и всякого благополучия... Я оч[ень] скучаю об Украине, для которой старался сделать только одно хорошее – спасти от гибели ее народное искусство, ее памятники старины и быта. Злая судьба, как и всюду, преследует меня и в разгаре работы лишает и не дает возможности довести ее до конца, всегда кто-то непонявший меня, разрушает всю работу... Шлю сердечный привет с Новым Годом, желая сил и бодрости в деле музейной работы. П.Н. Попову, [В.Г.] Ляскоронскому, [М.Я.] Рудынскому и [К.В.] Мощенко и [Н.И.] Касперовичу; пусть они не падают духом, их дело встретит живой привет от будущей Украины, всегда жизнерадостной и стойкой за свое ... творчество, ибо наша жизнь, наша работа – залог счастья будущего!!!» [39, арк. 3–4зв.]; «С Новым Годом!!! Многоуважаемый Петр Петрович поздравляю Вас, Зинаиду Александровну и Таню³⁷, от души желаю Вам здоровья, счастья, успехов в делах. В лице Вашем позвольте поздравить и Музей религиозных Культур и религиозного быта Украины – сокровищницу высокой культуры минувших дней Украины. Пусть он будет светильником – освещающим путь Новой Украине и стражем в деле охраны старины – и в Новом году. Привет Вас. Григорьев. Ляскоронскому, П.Н. Попову, Мих. Яковл. и Ма-

33. Лектор-доцент Музею історії Лаври ВМГ.

34. Екскурсод ВМГ.

35. Помічник директора ВМГ у господарчій роботі.

36. Дружина П.П. Курінного.

37. Дочка П.П. Курінного.

рии Яковл. Рудынским, [К.В.] Мощенко, [А.В.] Якубскому и М. Новицкой. – желаю в Новом году всем здоровья и успехов в делах. Привет И.В. Моргилевскому» [40, арк. 24].

Широї скорботи сповнені адреси з приводу трагічної смерті Д.М. Щербаківського, надіслані П.П. Курінному у червні 1927 р. з різних міст радянської України і Росії. Завідувач етнографічного відділу В. Кравченко у офіційному зверненні побивався: «Довідавшись про наглу й передчасну смерть такого видатного наукового робітника, а ще й громадського діяча, яким був Данило Михайлович Щербаківський, ми, співробітники Етнографічного відділу, та Етнологічній при ньому секції, Волинського музею, надто схвилювані такою великою втратою! Загинув видатний діяч не лише України, а цілої Радспілки. Багато в нас таких нема – вони лише поодинокі одиниці. Всі ми тяжко засмучені й це примушує нас низько схилити свої голови над свіжою могилою небіжчика. Просимо від нас висловити глибоке співчуття родині Данила Михайловича» [41, арк. 11–11зв.]. В.Г. Данилов з Ленінграда писав: «Мы вчера узнали из газеты об ужасной смерти Дан. Мих. Нечего и говорить, как это нас, хорошо его знающих и любящих, поразило. Я очень прошу Вас написать о подробностях этой трагедии, или (если нет времени) прислать... вырезки из Киевских газет. Я был бы оч. рад, если бы Вы написали и о себе, – как живете и как работаете» [41, арк. 8]. Художник і археолог М.В. Валукинський журился: «Не так давно я получил письмо и книгу Данила Михайловича [Щербаковского]. Не так давно умер Николай Федотович [Беяшевский]. И у меня до сих пор, эти две потери честных бескорыстно преданных людей делу науки тревожат, вередят мое сердце. Каждый день я вспоминаю о них, вспоминаю о том времени, когда в самые тяжелые минуты они помогали мне, я не был им близок, случайный гость в Киеве, но они были так предупредительны, так близки к моему горю, что только чуткие и честные натуры могли бы это делать. Да и вообще при достаточно большем круге знакомства у меня только и оставалось в памяти два этих имени Беяшевский и Щербаковский. Даже в тяжелый год 21 – приезжая в Киев, я находил приют у Данила Михайловича, он сколько мог по тяжелому времени помогал мне и приютом и советами в моей работе. Трудно забыть эти потери и думаю, что зло по отношению к Щербаковскому должно быть изжито из стен в каких оно было направлено в сторону Данила Михайловича» [41, арк. 9]. Б.Г. Крижановський, завідувач українським відділенням Руського музею у Ленінграді, висловлював співчуття: «Я совершенно потрясен Вашей телеграммой о гибели Данилы Михайловича и мое чувство разделяется не только моими сотрудниками по украинскому отделению, но и всеми сотрудниками Етнографического отдела вообще. Газетные сообщения указывают на причину – отношения в Музее. Мне кажется это почти невероятным – что должно было там быть, чтобы такой человек, как Данило Михайлович должен был кончатъ с собой. И неужели же он

был так одинок, что ни ученые, ни общественные круги не могли его защитить. Я очень прошу Вас, не откажите написать мне, в чем дело, если только найдете это возможным. Я до сих пор не могу примириться и даже просто освоиться с мыслью, что Данилы Михайловича больше с нами нет – как это нелепо и тяжело» [42, арк. 1–1зв.].

Атмосферу музейного світу Києва цілком можна екстраполювати й на інші музейні інституції УСРР 1920–30-х рр., коли «фізично й моральні» співробітники більше не хотіли залишатися на своїх посадах, чи навіть у містах [43, арк. 3], «зоставалися безробітним по причині особистих рахунків» [28, арк. 24–25], зіткнулися з матеріальною скрутою й невирішеністю квартирної питання, підсиджуванням і крутістю, здебільшого, спричиненими суб'єктивними чинниками. Утім окрім «склок, гризні, підлабузювання» [44, арк. 128–130], що у них звинувачували під час чисток початку 1930-х рр. деяких співробітників/ць ВМГ, у середовищі інтелектуалів знаходилося місце й для приязності, гуманності й підтримки у ті непрості часи. Детальний розгляд листування музейників, залучення літератури факту (щоденників, спогадів), як і корпусу матеріалів радянських репресивних і контролюючих органів, є підставою зчитати певну об'єктивну «матрицю» емоційного життя інтелектуала у міжвоєнному місті, узагальнити множинність приватних доль, уможливує подальші контекстуальні студії зазначеного історичного періоду.

ДЖЕРЕЛА

1. Ходак І.О. «Пелікан» і «Пеліканеня». *Дзеркало тижня*. 2013. № 1. С. 10.
2. Ходак І.О. Данило Щербаківський як організатор академічної науки. *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 2007. Вип. 7. С. 119–129.
3. Ходак І.О. Листи Федора Ернста до Данила Щербаківського: сторінки співпраці вчених. *Студії мистецтвознавчі*. 2013. Ч. 1–2. С. 144–171.
4. Білокінь С.І. В обороні української спадщини: історик мистецтва Федір Ернст. Київ : Інститут історії України НАН України, 2006. 286 с.
5. Білокінь С.І. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження. Т. 1. Київ, 1999. 447 с.
6. Білокінь С.І. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.): Джерелознавче дослідження. Т. 2. Дрогобич : Коло, 2013. 1066 с.
7. Білокінь С.І. Музей України (Збірка П. Потоцького): Дослідження, матеріали. Київ, 2006. 476 с.
8. Чередниченко А.М. Ф.І. Шміт та Ф.М. Морозов: біля витоків Музею культур та побуту на території Києво-Печерської лаври (1920-ті рр.). *Лаврський альманах*. 2013. Вип. 28. С. 77–85.
9. Чередниченко А.М. Музейник під наглядом. Розсекречені документи НКВС. *Могиланські читання 2017: Збереження й дослідження культурної спадщини України: люди, ідеї, візії*. Київ, 2018. С. 135–139.
10. Юркова О. «Академічні Януси»: українські історики – секретні співробітники ДПУ-НКВС (1920–1930-і рр.). *Масовий рэпрэсіі ў ССРСР у гістарычных даследаваннях і калектыўнай памяці*. Мінск : Зміцер Колас, 2018. С. 150–168.
11. Станиціна Г.О. Сторінки життя родини Курінних в Умані 1900–1930-х рр. *Ант*. 2007. № 19. С. 191–200.
12. Принь О., Принь М. Листування у науковому співтоваристві: три листи Олександра Якубського до Петра Курінного. *Матеріали з археології Прикарпаття і Волині*. 2015. Вип. 19. С. 261–266.
13. Яненко А.С. «Ой ще й дуже довго треба чистити «авгієві конюшні» : листи Івана Олексія до Петра Курінного як джерело з історії музейного життя Києва 1920-х рр. *Сівєричина в історії України*. 2019. № 12. С. 385–398.
14. Яненко А.С. Історія одного відрядження: листи Бориса Пилипенка до Петра Курінного як джерело з історії формування колекції

Всеукраїнського музейного городка. Церква – наука – суспільство: питання взаємодії. *Матеріали сімнадцятої міжнародної наукової конференції (28 травня – 1 червня 2019 р.)*. Київ, 2019. С. 129–134.

15. Яненко А. Святогірський філіал Державного історико-культурного заповідника «Всеукраїнський музейний городок». *Науковий вісник Національного музею історії України: Матеріали щорічної міжнародної науково-практичної конференції Національного музею історії України: статті, публікації, повідомлення*. 2016. Вип. 1. Ч. 1. С. 230–234.

16. Романова О. Становлення музейної египтології України: лист С.В. Доніча до П.П. Курінного. *Український історичний журнал*. 2019. № 2. С. 161–171.

17. Яненко А.С. «Не зупиняйтесь ні перед якими перепонами, намагаючись здобути вищу освіту»: кадрові питання у Лаврському музеї культур та побуту/ Всеукраїнському музейному городку 1920-х рр. *Мошлянські читання 2018: Дослідження сакральних пам'яток України*. Київ, 2018. С. 86–90.

18. Науковий архів Інституту археології НАН України (далі НА ІА НАН України), ф. 10, спр. 56а.

19. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 28/20.

20. НА ІА НАН України, ф. ВУАК, спр. 86/3.

21. Олексюк І.М., Моргун Г.Г. Висновки комісії з обстеження території Києво-Печерської лаври у 1926 р. *Лаврський альманах*. 2010. Вип. 25. С. 154–167.

22. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 28/25.

23. Стародуб К. Біля скарбів. (Всеукраїнський культурно-історичний заповідник). *Комуніст*. 1928. 15 липня (неділя), № 163. С. 5.

24. Стародуб К. Біля скарбів. Всеукраїнський культурно-історичний заповідник. (Закінчення). *Комуніст*. 1928. 21 липня (субота), № 169. С. 6.

25. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 14.

26. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 55/7.

27. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 3425.

28. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 55/9.

29. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 55/10.

30. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 28/18.

31. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 55/18.

32. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 55/11.

33. Карпенко П. Чорне кубло (Про вбивство в Лаврі). Харків-Київ: Державне видавництво України, 1930. 68 с.

34. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 55/16.

35. Преловська І.М. Деякі нотатки до публікації матеріалів з історії Святогірського монастиря. *Труди Київської Духовної Академії. Богословсько-історичний щорічник Київської Духовної Академії УПЦ КП*. 2005. Т. 2. С. 198–213.

36. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 55/12.

37. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 37.

38. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 28/11.

39. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 33.

40. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 55/5.

41. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 55/6.

42. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 28/26.

43. НА ІА НАН України, ф. 10, спр. 39.

44. Держархів Київської обл., ф. 292-Р, оп. 1, спр. 117.

Yanenko A.S. The intrigues and quarrels around the All-Ukrainian Museum Town: the (un)friendly professional world in Kyiv during the 1920s – early 1930s

The article deals with information about intrigues, quarrels, hypocrisy and showdowns, and meanwhile, sincerity, compassion, and support – emotions that swirled in the museum life of the 1920s – early 1930s and are imprinted in letters, which were sent to Petro Kurinnyi, Head of the Lavra Museum of Cults and Life (since 1926 the All-Ukrainian Museum Town) in Kyiv. Documentary evidence of Kyiv museum staffs' emotional atmosphere is given. The addressees quite openly expressed their feelings, shared their impressions of life situations, talked about relationships with colleagues, and gave their subjective judgments about persons and/or events. Various causes led to misunderstandings and conflicts: difficult life circumstances, unsatisfactory living conditions, health problems, incompatibility of personalities and views, paying of old scores, subordination breaches, neglect of functional duties, flirting with the authorities, flattery, toadyism, etc. The daily routine of the Lavra Museum (the All-Ukrainian Museum Town) was quite stressful. Conflicts arose in particular from the coexistence of various institutions with diametrically different functions on the territory of the nationalized Kyiv-Pechersk monastery, first of all, the newly established museum institution and religious communities. The structural changes of the museum institution in the summer and autumn of 1926 also caused disputes. One of the most emotional events of the 1920s in the intellectual environment was Danylo Shcherbakivskiy's tragic death, caused primarily by conflicts and a toxic working atmosphere at the Taras Shevchenko All-Ukrainian Historical Museum. During the total-

itarianism problems caused by the «public control» also were habitual for museums' life. «Conscious citizens» closely monitored the Lavra Museum activities and played havoc with museum administration's nerves with newspaper libels. The letters witnessed the intensification of dissimulations and enmities in the museum community in the early 1930s, which is entirely correlated with the Sovietization processes intensification, the authorities' intervention to intellectual life, and the forced transition to the «Marxist-Leninist rails». Ideological campaigns, ideological purges and reprisals made it easier to get back at somebody and open ways for swindles, harassment, or revenge. Personal conflicts partly caused work sabotage and decision-making not in favor of museum institutions. The intense and at times dramatic museum atmosphere, however, did not rule out humanity and sensitivity. Difficult situations induced intellectuals to seek help from colleagues, friends or acquaintances, appealing to understanding and hoping for support. The messages regarding Danylo Shcherbakivskiy's tragic death were filled with sincere grief. Friendly relationships were also reflected in letters of greetings, supports, joy or sympathy. Further detailed examination of the museum staffs' correspondence, involvement of diaries, memoirs, as well as the documents of the Soviet repressive and controlling bodies makes it possible to contextual studies of the specified historical period and (re)construct the emotional filling of the everyday life of museum community representatives between the two world wars.

Key words: emotions, intrigues, conflicts, humanity, compassion, museums, intellectual community, Lavra Museum of Cults and Life, All-Ukrainian Museum Town, Kyiv, UkrSSR, 1920s, 1930s.

REFERENCES

1. Khodak, I.O. (2013). «Pelikan» i «Pelikanenia» [«Pelican» and «Pelican's Pulli»]. *Dzerkalo tyzhnia*, 1, p. 10. [in Ukrainian].
2. Khodak, I.O. (2007). Danylo Shcherbakivskiy yak orhanizator akademichnoi nauky [Danylo Shcherbakivskiy as the organizer of academic research]. *Ukrainske mystetstvoznavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii*, 7, pp. 119–129. [in Ukrainian].
3. Khodak, I.O. (2013). Lysty Fedora Ernsta do Danylo Shcherbakivskoho: storinky spivpratsi vchenykh [Letters from Fedir Ernst to Danylo Shcherbakivskiy: pages of collaboration between researchers]. *Studii mystetstvoznavchi*, 1–2, pp. 144–171. [in Ukrainian].
4. Bilokin, S.I. (2006). V oboroni ukrainskoi spadshchyny: istoriy mystetstva Fedir Ernst [Defending Ukrainian Heritage: Art Historian Fedir Ernst]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
5. Bilokin, S.I. (1999). Masovyi teror yak zasib derzhavnoho upravlinnia v SRSR (1917–1941 rr.): Dzhereloznavche doslidzhennia [Mass Terror as a Tool of Public Administration in the USSR (1917–1941): Source-Research]. (Vol. 1). Kyiv. [in Ukrainian].
6. Bilokin, S.I. (2013). Masovyi teror yak zasib derzhavnoho upravlinnia v SRSR (1917–1941 rr.): Dzhereloznavche doslidzhennia [Mass Terror as a Tool of Public Administration in the USSR (1917–1941): Source-Research]. (Vol. 2). Drohobych: Kolo. [in Ukrainian].
7. Bilokin, S.I. (2006). Muzei Ukrainy (Zbirka P. Pototskoho): Doslidzhennia, materialy [Museum of Ukraine (Pavlo Pototskiy's Collection): Studies, materials]. Kyiv. [in Ukrainian].
8. Cherednychenko, A.M. (2013). F.I. Shmit ta F.M. Morozov: bilia vytkiv Muzeiu kultiv ta pobutu na terytorii Kyievo-Pecherskoi lavry (1920-ti rr.) [Fedir Shmit and Fedir Morozov: at the origins of the Cults and Life Museum on the territory of the Kyiv-Pechersk Lavra (the 1920s)]. *Lavrskiy almanakh*, 28, pp. 77–85. [in Ukrainian].
9. Cherednychenko, A.M. (2018). Muzeinyk pid nahliadom. Rozsekrecheni dokumenty NKVS [Museum worker under supervision. Declassified NKVD documents]. *Mohylianski chytannia 2017: Zberzhennia y doslidzhennia kulturnoi spadshchyny Ukrainy: liudy, idei, vizii*, pp. 135–139. [in Ukrainian].
10. Yurkova, O. (2018). «Akademichni Yanusy»: ukrainski istoriky – sekretni spivrobotnyky DPU-NKVS (1920–1930-i rr.) [«Janus-faced researchers»: Ukrainian historians assecret informants GPU-NKVD (1920s–1930s)]. *Masavyia represii y SSSR u historynych dasliedavanniach i kalektyvnyj pamiatci*, pp. 150–168. [in Ukrainian].
11. Stanytsina, H.O. (2007). Storinky zhyttia rodyny Kurinnykh v Umani 1900–1930-kh rr. [Pages of the Kurinnyi family life in Uman in the 1900–1930s]. *Ant*, 19, pp. 191–200. [in Ukrainian].
12. Pryn, O., Pryn, M. (2015). Lystuvannia u naukovomu spivtovarystvi: try lysty Oleksandra Yakubskoho do Petra Kurinnoho [Correspondence in the Scientific Community: Three Letters from Olexandr Yakubsky to Petro Kurinnyi]. *Materialy z arkeolohii Prykarpattia i Volyni*, 19, pp. 261–266. [in Ukrainian].
13. Yanenko, A.S. (2019). «Oi shche y duzhe dovoho treba chystyty «avhiievi koniushni»: lysty Ivana Oleksieva do Petra Kurinnoho yak dzherelo z istorii muzeinoho zhyttia Kyieva 1920-kh rr. [«Oh! For a long time it is necessary to clean the Augean stables»: Ivan Oleksiev's letters to Petro Kurinnyi as sources for studies of Kyiv museum life in the 1920s]. *Siversshchyna v istorii Ukrainy*, 12, pp. 385–398. [in Ukrainian].
14. Yanenko, A.S. (2019). Istoriia odnoho vidriadzhennia:

lysty Borysa Pylypenka do Petra Kurinnoho yak dzherelo z istorii formuvannia kolekcii Vseukrainskoho muzeinoho horodka [Story of one trip: letters from Borys Pylypenko to Petro Kurinnyi as a source for the history of the All-Ukrainian Museum Town collection formation]. *Tserkva – nauka – suspilstvo: pytannia vzaiemodii. Materialy simnadtsiatoi mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (28 travnia – 1 chervnia 2019 r.)*, pp. 129–134. [in Ukrainian].

15. Yanenko, A. (2016). Sviatohivskiy filial Derzhavnogo istoriko-kulturnoho zapovidnyka «Vseukrainskyi muzeinyi horodok» [Sviatohirsk branch of State Historical and Cultural Preserve «All-Ukrainian Museum Town»]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy: Materialy shchorichnoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy: statii, publikatsii, povidomlennia*, 1, I, pp. 230–234. [in Ukrainian].

16. Romanova, O. (2019). Stanovlennia muzeinoi yehyptolohii Ukrainy: lyst S.V. Donicha do P.P. Kurinnoho [Early Days of the Ukrainian Museum Egyptology: Letter of S. Donich to P. Kurinnyi]. *Ukrainskyi istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 2, pp. 161–171. [in Ukrainian].

17. Yanenko, A.S. (2018) «Ne zupyniatys ni pered yakymy perepomy, namahaiuchys zdo buty vyshchu osvitu»: kadrovi pytannia u Lavrskoho muzei kultiv ta pobutu/ Vseukrainskomu muzeinomu horodku 1920-kr rr. [«Do not stop at any obstacles, trying to get a higher education»: personnel issues at the Lavra Cults and Life Museum (All-Ukrainian Museum Town) in the 1920s]. *Mohylianski chytannia 2018: Doslidzhennia sakralnykh pamiatok Ukrainy*, pp. 86–90. [in Ukrainian].

18. Naukovyi arkhiv Instytutu arheolohii NAN Ukrainy (dali NA IA NAN Ukrainy), f. 10, spr. 56a.

19. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 28/20.

20. NA IA NAN Ukrainy, f. VUAK, spr. 86/3.

21. Oleksiuk, I.M., Morhun, H.H. (2010). Vysnovky komisii z obstezhennia terytorii Kyievo-Pecherskoi lavry u 1926 r. [Conclusions of the commission for inspection of Kyiv-Pechersk Lavra territory in 1926]. *Lavrskiy almanakh*, 25, pp. 154–167. [in Ukrainian].

22. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 28/25.

23. Starodub, K. (1928). Bilia skarviv. (Vseukrainskyi kulturno-istorychnyy zapovidnyk) [Near the treasure. (All-Ukrainian Cultural and Historical Preserve)]. *Komunist*, 15 lypnia (nedilia), 163, p. 5. [in Ukrainian].

24. Starodub, K. (1928). Bilia skarviv. Vseukrainskyi kulturno-istorychnyy zapovidnyk. (Zakinchemnia) [Near the treasure. All-Ukrainian Cultural and Historical Preserve (The end)]. *Komunist*, 21 lypnia (subota), 169, p. 6. [in Ukrainian].

25. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 14.

26. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 55/7.

27. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy, f. 166. op. 6, spr. 3425.

28. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 55/9.

29. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 55/10.

30. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 28/18.

31. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 55/18.

32. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 55/11.

33. Karpenko, P. (1930). *Chorne kublo (Pro vbyvstvo v Lavri) [Black Den (About the Murder in the Lavra)]*. Kharkiv-Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy. [in Ukrainian].

34. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 55/16.

35. Prelovska, I.M. (2005). Deiaki notatky do publikatsii materialiv z istorii Sviatohirskoho monastyria [Some notes for publication of materials on the Sviatohirsk monastery history]. *Trudy Kyivskoi Dухovnoi Akademii. Bohoslovsko-istorychnyi shchorichnyk Kyivskoi Dухovnoi Akademii UPTs KP*, 2, pp. 198–213.

36. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 55/12.

37. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 37.

38. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 28/11.

39. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 33.

40. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 55/5.

41. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 55/6.

42. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 28/26.

43. NA IA NAN Ukrainy, f. 10, spr. 39.

44. Derzharkhiv Kyivskoi obl., f. 292-r, op. 1, spr. 117.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

УДК 7.023.1-033.6:726(477)

О.О. Махота

ФОРМУВАННЯ КОЛЕКЦІЇ БУДІВЕЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ХІ–ХV ст. НАЦІОНАЛЬНОГО КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Стаття присвячена основним етапам формування групи зберігання «Будівельні матеріали» наукових фондів Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника. Проаналізовано шляхи поповнення колекції будівельної кераміки ХІ–ХV ст. та перспективи її дослідження.

Ключові слова: будівельні матеріали, плінфа, Печерський монастир, Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник.

У наукових фондах Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника зберігається значна колекція будівельних матеріалів ХІ–ХV ст. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю простежити історію формування зібрання, з'ясувати шляхи поповнення та окреслити сучасний стан наукового обліку цієї колекції.

Процес обліку матеріалів – невід'ємна частина роботи наукових фондів будь-якої сучасної музейної установи. Він забезпечує необхідною інформацією про пам'ятки історії і культури, що становлять національне культурне надбання. Це гарантує їх збереження та створює необхідні умови для вивчення і популяризації.

Зібрання будівельних матеріалів почало формуватися у фондах Державного заповідника «Києво-Печерська лавра» із другої половини 40-х рр. ХХ ст. Передусім цьому сприяли роботи по розбиранню руїн Успенського собору, зруйнованого вибухом 3 листопада 1941 р. Відповідно до запису в старій інвентарній книзі групи зберігання «Будівельні матеріали» формувати колекцію розпочав у 1947 р. археолог В.А. Богусевич, який керував розбиранням руїн собору, що супроводжувалось дослідженням його архітектури [1]. Для зберігання до фондового відділу надходили унікальні зразки середньовічних та модернових матеріалів зодчества – плінфи, цегли, підлогових плиток, фрагментів пірофілітової підлоги, черепиці, голосників, віконниць, фресок, мозаїки, каміння, розчинів, мармурових декоративних елементів та ін.

Через значний обсяг матеріалів зі зруйнованої споруди архітектором М.В. Холостенком, котрий брав участь в архітектурно-археологічних дослідженнях пам'ятки, для фондів були відібрані зразки, що мали історичну цінність та експозиційний потенціал. До них, у першу чергу, належала давньоруська пласка цегла – плінфа з торцевими знаками та клеймами у вигляді схематичних геометричних фігур, букв, цифр (позначалися буквами), а також унікальні зразки із схематичним зображенням людей, відбитками людських стоп та лап тварин (сліди ратиць, лап тварин, птахів). Окрім них, для фондів були відібрані типологічно важливі зразки різночасових будівельних матеріалів, що свідчили про ремонти, реконструкції та добудови собору. Окрему групу становили зразки лекальної плінфи – клиноподіб-